

Infinitiivijärjestelmän muutoksia lasten kielessä

MERJA SORSAKIVI (Helsinki)

Helsingiläisten lasten puhekielessä kuulee seuraavanlaisia vaihtelevia 1. infinitiivin latiiivin muotoja:

Koulussa saa niin ku, jos jää aikaa nil *lukea*.
Kyl mä osasiv vähäl *lukee^k* ku mä tulin tänne, kouluu.
Se on inhottavaa ku pitää *herätä* aina nii aikasi.
Mä meinasin *törmää* autoo.

3. infinitiivin illatiivin tehtävässä voi kuulla seuraavanlaisia muotoja:

Isot koirat on niin kauheit *vetämää*.
Yhen kerrav vaa mä sain tulla^p *pelaan*.
Me mennää aina naapuriiil *leikkiik* ku meijä äiti ja isi menee johonki.
Me joudutaan aina *mennäv* veneel maalle^s semmonem moottorivene.

Tarkastelen näiden infinitiivien eli tulosijainfinitiivien suhteita ja muotojen vaihtelua Helsingin puhekielessä. Kirjoitus perustuu Helsingin yliopistossa v. 1981 tarkastettuun pro gradu -työhöni »Muuttuva infinitiivijärjestelmä».

Suomen kielen infinitiivijärjestelmään kuuluu kaksi tulosijainfinitiiviä, joilla on alkuaan ollut sama tehtävä: 1. infinitiivin latiiivi ja 3. infinitiivin illatiivi. Jälkimmäisen rinnalla esiintyy murteissa lisäksi ns. tunnuksettoman infinitiivin illatiivi, esimerkiksi *antaan*. Nämä infinitiivit ovat ilmaisseet tulosijaa ja liittyneet tulosijahakuisten verbien määritteiksi. Tulosijainfinitiivejä on kaksi siksi, että latiiivi, joka on näistä muodoista vanhempi, muuttui epäproduktiiviksi ja sen rinnalle syntyi produktiivi illatiivimuoto. Ne pääverbit, joihin 1. infinitiivin latiiivi liittyy, ovat alun perin olleet merkitykseltään konkreetteja ja vaatineet tulosijaisia määritteitä. Myöhemmin verbien merkitys on muuttunut abstraktiksi ja niiden tulosijahakuisuus on hämärtynyt. (Saukkonen 1966: 202—203.) Esimerkiksi verbi *pitää* on alkuaan merkinnyt 'tarttua johonkin kiinni', mutta infinitiivirakenteessa sen merkitykseksi on vähitellen hahmottunut abstrakti 'täytyä'. — Infinitiivirakenteet, joissa esiintyy 1. infinitiivin latiiivi, ovat siis kaksinkertaisesti kiteytyneitä: pääverbin konkreetti merkitys on hämärtynyt ja infinitiivimääritteen sijamuoto on muuttunut epäproduktiiviksi.

Verbit, joihin 1. infinitiivin latiiivi tavallisimmin liittyy, ovat nykykielessä modaaliverbejä, esimerkiksi *saada, voida, pitää, täytyä, osata, haluta*. Infinitiivin

illatiivi puolestaan liittyy useimmiten verbeihin, jotka konkreetin merkityksensä vuoksi vaativat selviä tulosijaisia määritteitä, esimerkiksi liikkumista ilmaiseviin verbeihin *mennä, tulla, lähteä, päästä*. On vain harvoja verbejä, jotka voivat saada määritteekseen molemmat tulosijainfinitiviit. Tällainen on esimerkiksi *alkaa*, johon länsimurteissa liittyy infinitiivin illatiivi ja itämurteissa 1. infinitiivin latiivi (Saukkonen 1966: 110—116). Voidaan siis sanoa tulosijainfinitiviivien olevan keskenään täydennysjakaumassa siten, että 1. infinitiivin latiivi liittyy sellaisiin verbeihin, joiden tulosijahakuisuus on hämärtynt, ja infinitiivin illatiivi tulosijahakuisiin verbeihin.

Alussa mainitsemistani esimerkeistä voi huomata, että helsinkiläisten lasten puhemielessä on 1. infinitiivin latiivin ja 3. infinitiivin illatiivin tehtävässä samanmuotoinen infinitiivityyppi: *osaa lukee^s* (1. inf. lat.) ja *menee leikkii^s* (tunnukseton inf.). Yritän selvittää, millaiset muutokset ovat johtaneet tähän infinitiivityyppiin ja miten muotojen samankaltaisuus vaikuttaa tulosijainfinitivijärjestelmään.

Kielellisen muutoksen kuvauksessa voidaan erottaa kaksi vaihetta: muutoksen synty ja sen leviäminen puheyhteisössä. Käsitakseni muutoksen synnystä perustuu teoriaan, jonka Henning Andersen on esittänyt 1973 artikkelissaan »Abductive and deductive change». Kielellinen muutos syntyy kielenoppimisvaiheessa, ja sen pohjana on se, että kielen ilmaukset voivat olla monitulkintaisia. Kun lapsi opettelee puhumaan, hän päättelee kuulemastaan abduktiivisesti, minkälainen jonkin muodon rakenne kielen lakien mukaan on. Kielen laeilla Andersen tarkoittaa ihmisen synnynnäistä kykyä hahmottaa kieltä. Koska ilmaukset voivat olla monitulkintaisia, lapsi saattaa tulkita rakenteen toisin kuin aikuinen ja muodostaa kielioppiinsa erilaisia sääntöjä kuin aikuisen kieliopissa on. Kun jokin sääntö tuottaa ympäristön normeista poikkeavia muotoja, lapsi lisää kielioppiinsa adaptiivisen säännön, joka muovaa ilmauksen normien mukaiseksi. Poikkeava tulkinta säilyy kuitenkin lapsen kieliopissa, ja hän voi käyttää rinnan kielioppiinsa ja ympäristön normien mukaisia muotoja. (Andersen 1973: 766—788.)

Uudet sisäisen kieliopin säännöt johtavat siis uusiin muotoihin. Nämä muodot voivat olla vain satunnaisia, tai ne voivat vakiintua ja tarttua muidenkin puhujien kieleen. William Labovin mukaan kielellinen muutos etenee puheyhteisössä niin, että ensin vaihtelua ilmenee muutamassa sanassa yhden tai kahden puhujan kielessä. Sitten vaihtelu voi levitä yhä useampiin sanoihin yhä useampien puhujien kieleen niin, että vanha ja uusi muoto ovat selvästi vastakkain. Lopulta vaihtelu tasaantuu, kun jompikumpi muodoista, uusi tai vanha, tulee säännölliseksi. Labov tähdentää, että on mahdotonta ymmärtää kielellisen muutoksen kehitystä ottamatta huomioon yhteisön sosiaalista elämää. Vanhan tai uuden muodon omaksuminen osoittaa halua kuulua niihin ihmisiin, jotka näitä muotoja käyttävät. (Labov 1978: 1—3.) Vanhojen ja uu-

sien muotojen synkroninen vaihtelu ei ole sattumanvaraista, vaan siinä kuvastuu kielellisen muutoksen rakenne: mitkä muodot tai sanatyypit muuttuvat ensin ja minkälaisiin uusiin muutoksiin ne voivat viedä.

Tutkimusaineistonani ovat vuosina 1972—73 tehdyt Helsingin puhekielen nauhoitteet. Pääaineistona on kahdenkymmenen 7—8-vuotiaan helsinkiläislapsen haastattelut, puolen tunnin nauhoite kultakin. Valitsin haastateltavat seuraavin perustein: 1) Kaikki lapset ovat syntyneet ja kasvaneet Helsingissä. 2) He asuvat kahdessa sosiaaliselta rakenteeltaan erilaisessa kaupunginosassa, Töölössä ja Kalliossa. 3) He kuuluvat kahteen eri sosiaaliryhmään siten, että Töölöä edustaa ylempi ja Kalliota alempi sosiaaliryhmä. Sosiaaliryhmä on arvioitu lasten vanhempien koulutuksen ja ammatin mukaan. 4) Puolet lapsista on tyttöjä ja puolet poikia. — Jotta synkroninen vaihtelu voisi valaista lasten kielessä näkyvien muutosten rakennetta, olen käyttänyt vertailuaineistona vanhempien helsinkiläisten haastatteluja. Vertailuaineistona ovat 15—20-vuotiaiden nuorten, 40—45-vuotiaiden keski-ikäisten ja yli 65-vuotiaiden vanhojen helsinkiläisten haastattelut. Nämä aikuiset on valittu samoin perustein kuin lapsetkin.

Töölö ja Kallio on valittu tutkimuskohteiksi siksi, että näissä kaupunginosissa näkyvät vielä Helsingin puhekielen kahdenlaiset juuret. Töölössä on vanhastaan asunut ruotsinkielisiä virkamiehiä ja ruotsinkielistä sivistyneistöä, joiden suomen kieli on noudattanut kirjakielen normeja. Kallio on 1800-luvun loppupuolella syntynyt työläiskaupunginosa, jonka väestön puhekieli on kehittynyt länsiuusmaalaisten, etelähämäläisten ja keskipohjalaisten murteiden ja lisäksi ruotsin kielen pohjalta. (Ks. Paunonen 1980.)

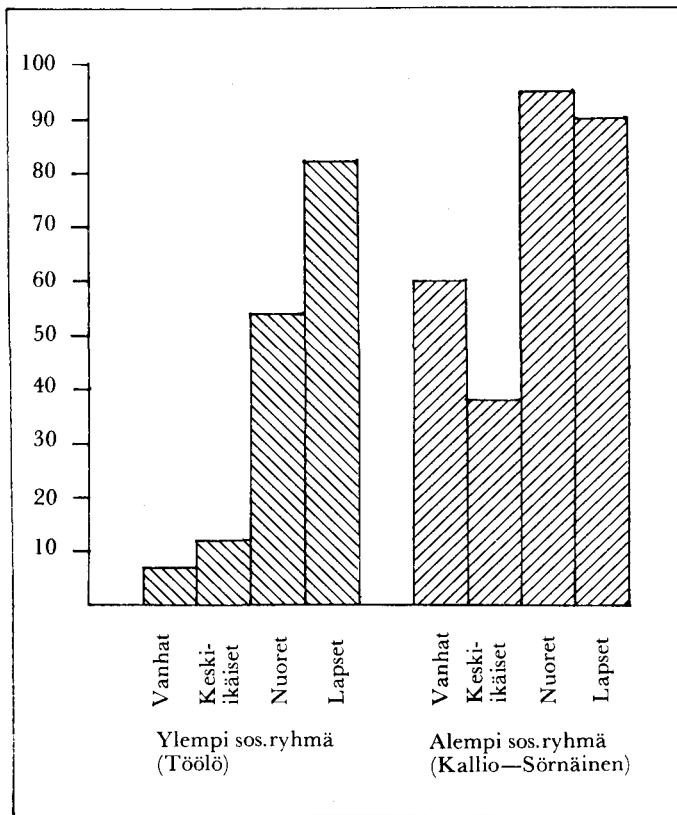
1. infinitiivin latiiivin muodot

Tarkastelen aluksi 1. infinitiivin latiiivin muodostuksessa esiintyvää vaihtelua. Vaihtelua on kahdessa vartalotyypissä: ensinnäkin yksivartalosisissa kaksitavuisissa *e, o, ö, u, y, i* -vartalosisissa verbeissä ja toiseksi supistumaverbeissä.

e, o, ö, u, y, i -vartaloisten verbien 1. infinitiivin latiiivi muodostuu verbin vahvasta vokaalivartalosta, johon liittyy 1. infinitiivin tunnus *a, ä* ja loppukahdennus, esimerkiksi *sanoa^v*. Tällaisia muotoja aineistossani on 15, mikä on 13,3 % kaikista tähän tyyppiin kuuluvista infinitiiveistä. Helsinkiläislasten kielessä tätä yleisempiä ovat *sanoa^v*-tyyppiset muodot, joita aineistossani on 98 eli 86,7 %. Esimerkkejä *sanoa^v*-tyyppisistä infinitiiveistä:

- (1) Kyl mä osasiv vähäl lukee^t ku mä tulín tänne, kouluu.
- (2) Täytyyks *sanoo* horoskooppi.
- (3) Mä en tykkäis, nukkuuk koskaa yläpedis.
- (4) Voi et mä rakastin ku saatiim *pomppiis* siäll *u*allois.

Sanoo^x-infinitiivit ovat yleisiä myös vanhempien helsinkiläisten puhekielessä, joskin niiden sosiaalinen kerrosteisuus on jyrkkä. Kuviosta 1 voi nähdä, että *sanoo*^x-muodot ovat yleisempiä alemman kuin ylemmän sosiaaliryhmän kielessä, samoin yleisempiä lasten ja nuorten kuin vanhojen ja keski-ikäisten kielessä.

KUVIO 1: *sanoo*-tyyppisen 1. infinitiivin latiivin prosenttinen osuus ikä- ja sosiaaliryhmittäin.

Sanao^x ~ *sanoo*^x -vaihtelu liittyy muutosketjuun, jonka alkuna on ollut fonologinen muutos: *a*, *ä* -loppuiset vokaaliyhtymät ovat monoftongiutuneet. Tämä muutos on koskenut myös 1. infinitiivin lativia, vaikka tällöin infinitiivin tunnus *a*, *ä* on kadonnut. Oletan taiputussuhteen *hän sanoo* : *pitää sanoo*^x syntymisen olleen mahdollista siksi, että sillä on ollut malli *a*, *ä* -vartaloisten verbien taiputuksessa, esimerkiksi *hän antaa* : *pitää antaa*^x. Kun *a*, *ä* -loppuiset vokaaliyhtymät ovat pyrkineet monoftongiutumaan myös sellaisessa muotoryhmässä, jossa *a*:lla, *ä*:llä on morfologinen tehtävä, muutos on voitu hyväksyä vasta uuden morfologisen hahmotuksen jälkeen. *Antaa*^x-tyyppinen infinitiivi on ollut

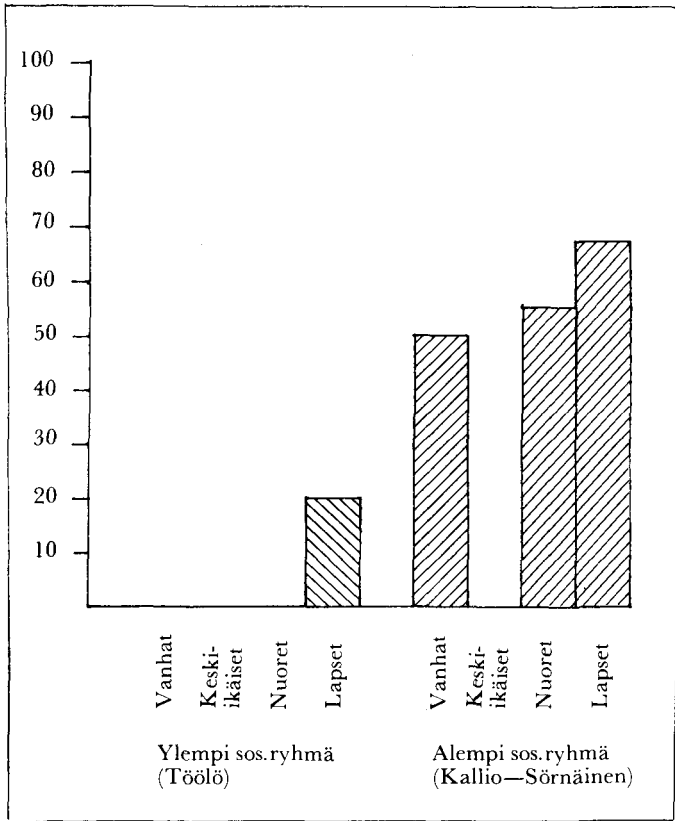
kaksitulkinainen, ja se on hahmotettu uudelleen niin, että siinä 1. infinitiivin tunnuksena ei olekaan *a* vaan vartalon loppuvokaalin pidentymä. Tämän jälkeen on voitu hyväksyä myös sellaiset infinitiivit kuin *lukee^x*, *sanoo^x*, *puhuu^x* ja *leikki^x*. Fonologinen muutos on analogia apunaan johtanut morfologiseen muutokseen: yksivartaloisten kaksi- ja useampitavuisten verbien 1. infinitiivin tunnuksena on vartalon loppuvokaalin pidentymä. — Todettakoon vielä, että tämä muutos ei ole alkuaan tapahtunut Helsingin puhekielessä vaan *sanoa^x* ~ *sanoo^x* -vaihtelu on täällä peräisin murteista. *Sanoo^x*-tyyppisiä infinitiivejä esiintyy lounaismurteissa ja lounaisissa välimurteissa, hämäläismurteissa, kaakkoismurteissa sekä itäisissä ja pohjoisissa savolaismurteissa (Rapola 1966: 413—427).

Toiseksi vaihtelua esiintyy supistumaverbeissä. Supistumaverbien 1. infinitiivin latiivi muodostuu verbin konsonanttivartalosta, johon liittyy 1. infinitiivin tunnus *-ta*, *-tä* ja loppukahdennus, esimerkiksi *vastata^x*. Tämän muodon rinnalla lasten puhekielessä on *vastaa^x*-tyyppinen infinitiivi. Supistumaverbien 1. infinitiivin latiiveja aineistossani on yhteensä 39, joista 24 eli 61,5 % on *vastata^x*-muotoja ja 15 eli 38,5 % *vastaa^x*-muotoja. Esimerkkejä *vastaa^x*-tyyppisestä infinitiivistä:

- (5) Mä meinasin *törmää* autoo.
- (6) Ma oo kerra, meinannu *uppo*.
- (7) Ne [pienet leikkiukot] voi *häviää*, voi ne isotki *häviää^m* mutta, huanommi.

Supistumaverbit ovat puheessa harvinaisia, eikä aineistoni anna selvää kuvaa *vastaa^x*-tyypin osuudesta. Kuvio 2 näyttää kuitenkin, että sen sosiaalinen kerrosteisuus on samankaltainen kuin *sanoo^x*-tyypin. *Vastaa^x*-muodot ovat yleisempiä alemman kuin ylemmän sosiaaliryhmän kielessä, samoin yleisempiä lasten ja nuorten kuin vanhojen ja keski-ikäisten kielessä.

Vastaa^x-tyyppisiä infinitiivejä esiintyy murteissamme Helsingin ympäristössä Uudenmaan murteissa yksinomaisina ja lounaismurteiden itäryhmässä rinnan *vastata^x*-tyypin kanssa (Pirjo Itkonen 1972: 127—135). Sama infinitiivityyppi on yleinen myös puhumaan opettelevien lasten kielessä (ks. esim. Kauppinen 1977: 163 ja Räisänen 1975: 259). Voidaan olettaa, että taivutussuhteen *hän vastaa* : *pitää vastaa^x* mallina on ollut *a*, *ä* -vartaloisten verbien taivutus, esimerkiksi *hän antaa* : *pitää antaa^x*. Myös muut kuin *aa*, *ää* -vartaloiset supistumaverbit ovat mukautuneet yksinkertaisempaan taivutussuhteeseen, olipa vartalon *a*, *ä* -loppuinen vokaaliyhtymä monoftongiutunut tai ei. Aineistoni perusteella voidaan nimittäin todeta myös taivutussuhteet *hän uppo* : *pitää uppo^x* ja *hän häviää* : *pitää häviää^x*. Supistumaverbit ovat mukautuneet yksivartaloisten verbien taivutukseen, koska ne ovat harvinaisempia ja taivutukseltaan mutkikkaampia kuin yksivartaloiset verbit. Supistumaverbeissäkin on tapahtunut morfologinen muutos: 1. infinitiivin tunnuksena on vartalon loppuvokaalin pidentymä.

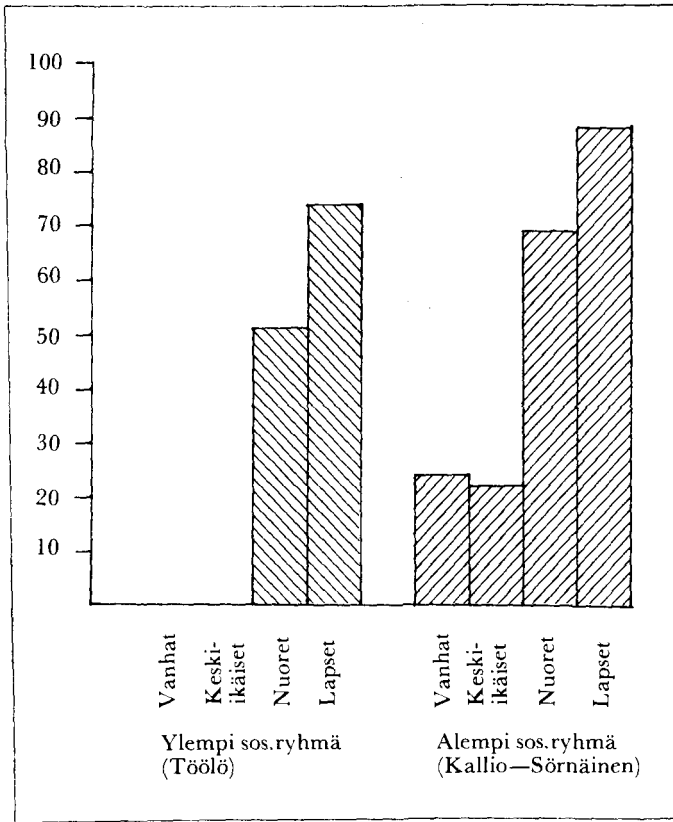

KUVIO 2: *vastaa*-tyyppisen 1. infinitiivin latiivin prosenttinen osuus ikä- ja sosiaaliryhmittäin.

3. infinitiivin illatiivin tehtävässä olevat muodot

Seuraavaksi tarkastelen 3. infinitiivin illatiivin tehtävässä esiintyviä muotoja. Tässä tehtävässä helsinkiläislusten puhekielessä vaihtelevat 3. infinitiivin illatiivi ja tunnukseton infinitiivin muodot (ja lisäksi vielä 1. infinitiivin latiivi). 3. infinitiivin illatiivi muodostuu verbin vahvasta vokaalivartalosta, johon liittyy 3. infinitiivin tunnus *-ma-*, *-mä-* ja illatiivin päätte, esimerkiksi *antamaan*. Tunnuksettomalla infinitiivillä on helsinkiläislusten kielessä kaksi muotoa, *antaa* ja *antaa^x*. Ensimmäinen muoto on ns. tunnuksettoman infinitiivin illatiivi, ja se muodostuu verbin vahvasta vokaalivartalosta, johon ilman tunnusainesta liittyy illatiivin päätte. Se muodostetaan kaikista muista vartalotyypeistä paitsi yksitavuisista vartaloista, joista käytetään aina 3. infinitiivin illatiivia, esimerkiksi *uimaan*. *Antaa^x* puolestaan on analoginen muoto, johon sananloppuisen

Infinitiivijärjestelmän muutoksia lasten kielessä

KUVIO 3: tunnuksettoman infinitiivin *antaan* ja *antaa*^s -tyypin prosenttinen osuus ikä- ja sosiaaliryhmittäin.

n:n sandhikaavan sijasta liittyy *k:n* sandhikaava. *Antaan* ja *antaa*^s -infinitiivejä ei voida aina erottaa toisistaan, sillä sananloppuisen *n:n* ja *k:n* edustus on useissa lauseasemissa samanlainen. Esimerkkejä tunnuksettoman infinitiivin muodoista:

- (8) Se [sisko] rupee *opiskeleen* tota, mm, englantia.
- (9) Mä enⁿ *oo*ⁿ nähnyⁿ nitte sen isää koskaa, enkä tuu^v varmaa *näkeenkää*.
- (10) Yhen kerrav vaa mä sain tulla^p *pelaan*.
- (11) Lehtipussi aina otetaaj ja ruvetaal *lukeel* lehtiä.
- (12) Me mentii *hakee* opettajaa koulum pihalt.
- (13) Me mentii (a) *keinuuj* ja (b) *leikkiit* tommost kaikkee.
- (14) Mä huusin tulkaa *auttaak* ku mult, sitte toinen kumisaapaski^t tippu sinne^v vetee.
- (15) Me mentii, Hakaniämen torille *ostaap* pillejä.
- (16) Mu isä ja ne, se tuli *läähättää* sinne, ulos [saunan jälkeen].

Tunnukseton infinitiivi on helsinkiläislasten puhekielessä yleisempi kuin 3. infinitiivin illatiivi. Useampitavuisista verbeistä, joissa vaihtelua voi esiintyä, infinitiivin illatiiveja on aineistossani yhteensä 156. Näistä 127 eli 81,4 % on *antaan* tai *antaa^x* -tyyppiä ja 29 eli 18,6 % *antamaan*-tyyppiä. Kuviosta 3 näkyy, että tunnukseton infinitiivi on hyvin yleinen myös nuorten kielessä; aikuisista vain alemman sosiaaliryhmän vanhat ja keski-ikäiset käyttävät sitä jonkin verran.

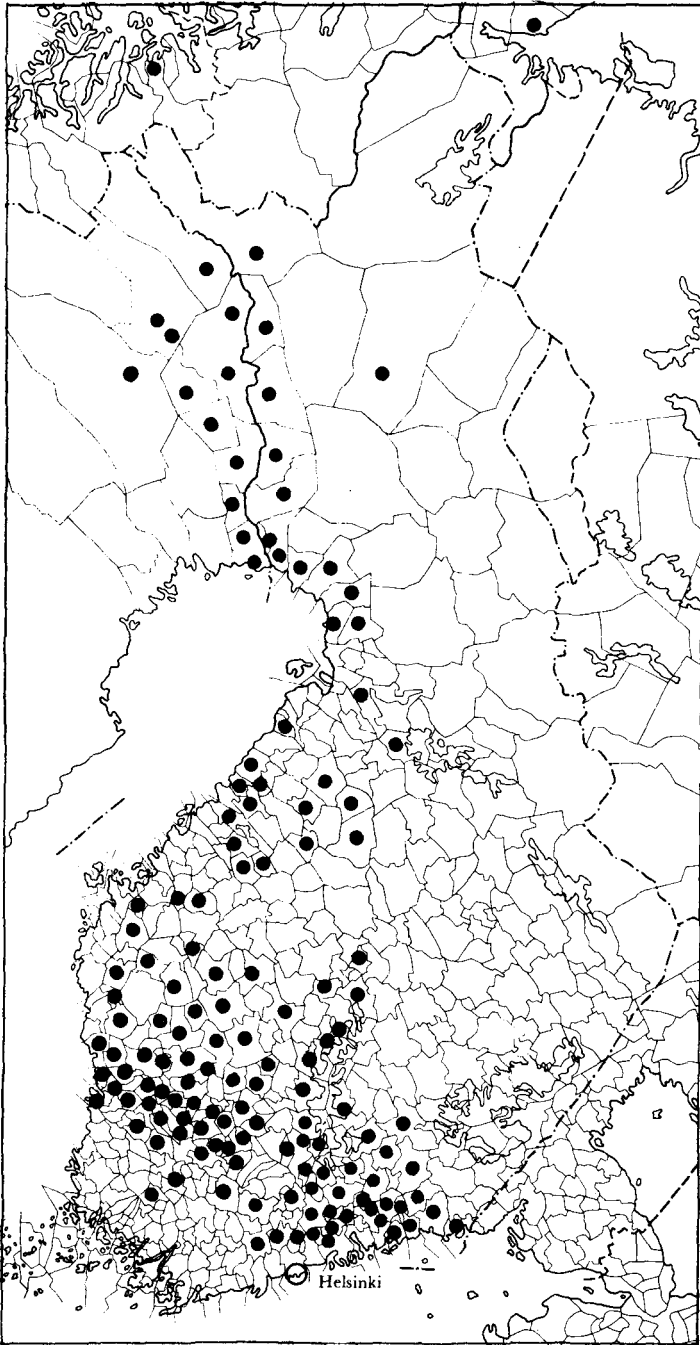
Tunnuksettoman infinitiivin *antaa^x*-tyypistä on tietoja vain lasten ja nuorten kielestä. Aineistossani on 127 tunnuksetonta infinitiiviä, joista 3 noudattaa yksiselitteisesti *n:n* sandhikaavaa (esimerkit 8—10), 33 noudattaa yksiselitteisesti *k:n* sandhikaavaa (esimerkit 13b—16) ja 92 on kaksitulkintaisia (esimerkit 11—13a). Oletan, että *k:n* sandhikaava on yleistetty tunnuksettoman infinitiivin illatiiviin 1. infinitiivin latiivista. Tämä on ollut mahdollista siksi, että sananloppuisen *n:n* ja *k:n* edustus voi olla Helsingin puhekielessä samanlainen useissa lauseasemissa, nimittäin konsonanttien *h, n, m, l, r, j, v* sekä vokaalien ja tauon edellä. Näin ollen yksivartaloisten kaksi- ja useampitavuisien verbien ja supistumaverbien 1. infinitiivin latiivi ja tunnuksettoman infinitiivin illatiivi ovat usein samanmuotoiset. Esimerkkejä samanmuotoisuudesta:

1. inf. lat.	Tunnuksettoman inf. illat.
(17) Maalivahti vaa sai, ö, <i>kattoom</i>
mitä siälä [kentällä] oj ja, tehäm
mitä halus.	(18) Välillä meijä äiti tulee <i>kattoom</i>
meijä, sinne ^m maalle.
(19) Mä en osaa <i>sanoo</i> ärrää enää.	(20) Yks miäs tuli <i>sanoo</i> et mit te
teitte.
(21) Mä en ⁿ osaa oikee Suomal
lippuu hyvim <i>piirtää</i> .	(22) M ^o on niin huano <i>piirtää</i> .

Näistä lauseasemista latiivin *k:n* sandhikaava on voitu yleistää myös tunnuksettoman infinitiivin illatiiviin, jota ei enää ole hahmotettu *n*-loppuiseksi muodoksi. Tämä olisi ollut mahdollista siksi, että 1. infinitiivin latiivi on yleisempi kuin tunnuksettoman infinitiivin illatiivi. Tunnuksettoman infinitiivin *antaa^x*-muoto voidaan johtaa seuraavasta analogiakaavasta:

$$1. \text{ inf. lat. } \frac{\text{pitää antaaj } j-}{\text{menee antaaj } j-} = \frac{\text{pitää antaak } k-}{\text{menee } x \text{ } k-}; x = \text{ antaak}$$

Todettakoon vielä, ettei voida olettaa, että 1. infinitiivin latiivi olisi sellaiseen yleistetty infinitiivin illatiivin tehtävään, koska kaksivartaloisista verbeistä ei käytetä sellaisia muotoja kuin **menee tehdä^x* vaan *menee tekee^x*. Esimerkkejä kaksivartaloisten verbien tunnuksettoman infinitiivin *antaa^x*-tyypistä:

KARTTA 1: tunnuksettoman infinitiivin illatiivi suomen murteissa.

- (23) Mä lähdin niin kovaa *juakseek* ku mä, jaksoin.
 (24) Eikä [sisko] ehtinyp paljoo mitää tekee, *tekee* ku.
 (25) Siäll oli [vuoristoradassa] pudonnuj joku puliukko se oli noussus *seisoos* sit se oli pudonnuus sieltä.

Tunnuksettoman infinitiivin illatiivi, tyyppi *antaan*, on tuttu hämäläis- ja pohjalaismurteissa. Kartta 1 (s. 385) havainnollistaa sen levikkiä murteissamme; kartan tiedot olen poiminut Muoto-opin arkiston kokoelmista ja kirjallisuudesta. Helsinkiläisten käyttämä *antaan*-infinitiivi on siis peräisin murteista. Tunnuksettoman infinitiivin *antaa^x*-tyyppi sen sijaan näyttää syntyneen Helsingin puhekielessä vain muutama vuosikymmen sitten. En nimittäin ole löytänyt vertailuaineistostani yhtään esimerkkiä siitä yli 40-vuotiaiden eli ennen vuotta 1934 syntyneiden helsinkiläisten kielestä. Aineistonani oli 41 puolen tunnin haastattelua. *Antaa^x*-infinitiivillä ei ole identtistä vastinetta myöskään murteissamme; Pauli Saukkonen ei mainitse sitä tutkimuksessaan »Itämerensuomalaisten kielten tulosijainfinitiivien historiaa» (1965—66), eikä siitä ole tietoja Muoto-opin arkiston kokoelmissa. Tosin Uudenmaan murteissa Pyhäjärvellä, Vihdissä, Pusulassa, Nummella ja Sammatissa esiintyy 3. infinitiivin illatiivin tehtävässä lyhytvokaalinen muototyyppi *anta^x* (Lehtimäki 1972), mutta tämä lieinee helsinkiläisen *antaa^x*-infinitiivin rinnakkaiskehittymä. Helsinkiläisten lasten ja nuorten käyttämää *antaa^x*-muotoa ei voida johtaa tästä uusmaalaisesta vastineesta, koska kummastakaan ei ole tietoja vanhojen helsinkiläisten kielestä, jossa murrepiirteet yleensä ovat säilyneet.

Tulosijainfinitiivien suhteet; *joutuu tehdä* -rakenne

Tulosijainfinitiivijärjestelmässä on siis tapahtunut morfologisia muutoksia, joiden takia 1. infinitiivin latiivin ja 3. infinitiivin illatiivin tehtävässä esiintyy samanmuotoinen infinitiivityyppi: *pitää antaa^x* ja *menee antaa^x*. Tämä infinitiivityyppi voidaan muodostaa kaksi- ja useampitavuisista yksivartaloisista verbeistä, esimerkiksi *antaa^x*, *lukee^x*, *sanoo^x*, *puhuu^x*, *leikkii^x*, ja supistumaverbeistä, esimerkiksi *vastaa^x*. Tyyppi on yleinen helsinkiläisten lasten ja nuorten puhekielessä. Kun kahden eri infinitiivin muotoja on mahdollon erottaa toisistaan, voisi olettaa, että ne hahmotettaisiin samaksi muodoksi. Tämä puolestaan voisi johtaa siihen, että 1. infinitiivin latiivi yleistettäisiin 3. infinitiivin illatiivin tehtävään. Näin onkin käynyt. Helsinkiläislusten puhekielessä verbiin *joutua* 'pitää, täytyä' voi poikkeuksellisesti liittyä 1. infinitiivin latiivi:

- (26) Marja *joutu tehdä* yhes sitä [työtä heinäpellolla].
 (27) Muht oli ihan tyhmää ku, *joutu ollas* siä [kylmässä vedessä].
 (28) Me *joudutaan* aina *mennäv* veneel maalle^s semmonen moottorivene.
 (29) Sit se [ongensiima] *jouduttii* *katkasta*.

1. infinitiivin latiiivin rinnalla *joutua*-verbin määritteinä ovat aineistossani seuraavat muodot:

3. inf. illat.

(30) Sitte mä *jouduin juamaa* sen [viinin].

Tunnukseton inf.

(31) Se [tyttö] *joutu tekee'* tyätä, heinäpellolla.

(32) [Leikissä] *joutuu yhellä jalalla menee* taas sinne, oven taakse.

Kaksitulkintainen inf.

(33) Jos niijij [peliruutuihin] *joutuu* ni *joutuu maksaa*s sille joka ne omistaa.

(34) Me *joudulaa* taas *muultaas* sinne^m makuuhuoneeseen.

(35) Nyt me taas *joudulaa* sieltä *muultaap* pois.

Esimerkkien 33—35 infinitiivi voisi olla yhtä hyvin 1. infinitiivin latiiivi kuin tunnuksettoman infinitiivin *antaa'*-tyyppinen muoto.

Helsingin puhekielessä *joutuu tehdä* -rakenteita on vain lapsilla, ei nuorilla eikä aikuisilla. Pauli Saukkosen mukaan (1966: 71) *joutua* saa murteissamme määritteekseen aina infinitiivin illatiivin. Muoto-opin arkiston kokoelmissa on kuitenkin muutama esimerkki myös 1. infinitiivin latiiivista Keski-Pohjanmaalta Kaustisen ja Vetelin murteesta:

Sielä *joutu* koko yön luthein kaas *tapella* (Kaustinen).

Minä *ooj joutunut tehdä* lujasti töitä (Veteli).

Vetelin kokoelman kerääjä Lea Laitinen mainitsee, että vanhan polven puheessa infinitiivin illatiivi on kuitenkin yleinen. — Koska lasten käyttämällä *joutuu tehdä* -rakenteilla ei ole suoraa mallia aikuisten puheessa, voidaan olettaa, että *joutua*-verbin rektio on muuttunut Helsingin puhekielessä aivan hiljattain.

Joutua-verbin lisäksi aineistossani on vain yksi verbi, johon infinitiivin illatiivin sijasta liittyy poikkeuksellisesti 1. infinitiivin latiiivi. Tämä verbi on *pakottaa*:

(36) Mä en *ook* koskaa ollu isoje^v vuoristoradassa mut nyt mä kyllä meen, *pakotam mennä* itteeni.

(37) Ne [soutajat] *pakotti* mut *hyppää'* viäl [kiveltä veteen].

Esimerkin 37 infinitiivi on kaksitulkintainen: se on joko tunnuksettoman infinitiivin illatiivi tai 1. infinitiivin latiiivi. Murteissa on vielä muitakin verbejä, joihin liittyy poikkeuksellisesti 1. infinitiivin latiiivi. Seuraavat esimerkit ovat Muoto-opin arkiston kokoelmista:

Ei se [sairas eläin] *kykene nousta ylös* (Vihti).

Ennen ku oli nuårempi ja, *pysty olla* följijyså (Kålviå).
 Nyt kur *rupi,aa olla* ympär talvii hailii (Vehkalahti).
 Må *satuum mennå*k kirkollen (Våhåkyrö).

Myös helsinkilåislasten puheessa voi kuulla *sattuu tehdå* ja *pystyy tehdå* -rakenteita, vaikka niistä ei ole aineistossani yhtåån esimerkkiå.

Mikå sitten on yhteistä verbeille *joutua*, *pakottaa*, *kyetå*, *pystyå*, *ruveta* ja *sattua*? Miksi juuri niiden rektio on muuttunut? Infinitiivirakenteen pÅåverbeinå ne eivåt ilmaise konkreetisti liikkumista, liikettå, vaan niiden merkitys on muuttunut abstraktiksi. Nåin ollen myös niiden tulosijahakuisuus on hÅmårtynyt eivåtkå ne enåå vaadi tulosijaisia infinitiivimååritteitå. Selvåsti liikkumista ilmaisevien verbien, kuten *mennå* ja *tulla*, rektio sen sijaan ei ole muuttunut; en ole löytånyt esimerkiksi yhtåån sellaista rakennetta kuin **menee tehdå* 'menee tekemåån'. Jos pÅåverbin merkitys on konkreetti, verbi siis vaatii tulosijaisen infinitiivimååritteen. Tåhån tehtåvåån ei voida yleiståå 1. infinitiivin latiivia, koska sen tulosijaisuus on hÅmårtynyt.

Kuten alussa mainitsin, tulosijainfinitiivit ovat keskenåån tÅydennysjakoumassa siten, ettå 1. infinitiivin latiivi liittyy verbeihin, joiden tulosijahakuisuus on hÅmårtynyt, ja infinitiivin illatiivi tulosijahakuisiin verbeihin. Kun verbien *joutua*, *pakottaa*, *kyetå*, *pystyå*, *ruveta* ja *sattua* merkitys on muuttunut abstraktiksi ja niiden tulosijahakuisuus on hÅmårtynyt, on niiden mÅåritteeksi voitu yleiståå 1. infinitiivin latiivi. TulosijainfinitiivijÅrjestelmån kannalta nÅmå rektion muutokset ovat vain oikaisseet tÅydennysjakoumaa.

Joutuu tehdå -rakenteen synty voidaan siis selittåå luontevasti morfologisen ja semanttisen analogian pohjalta. Infinitiivirakenteen pÅåverbinå *joutua* ei enåå ole selvåsti tulosijahakuinen verbi vaan sillå on modaalinen merkitys. *Joutua* on voitu rinnastaa samamerkityksisiin modaaliverbeihin *pitåå* ja *tåytyå*, jotka ovat sitå yleisempiå. Niiden mÅåritteenå on 1. infinitiivin latiivi, ja nåin *joutua*-verbiin liittytÅ tunnuksettoman infinitiivin muodot, *joutuu antaa*^x, on myös voitu hahmottaa 1. infinitiivin latiiviksi. Rinnakkain ovat olleet seuraavanlaiset rakenteet:

- (38) Sem [Nakke Nakuttajan] *piiti ottaas* sitå yhtå, sitå virkistysainetta.
 (39) Me *joudutaa taas muultaas* sinne^m makuuhuoneeseen.

Joutua-verbin rektion muutos voidaan johtaa seuraavasta analogiakaavasta:

$$\frac{\text{pitåå antaa}}{\text{joutuu 'pitåå' antaa}} = \frac{\text{pitåå tehdå}}{\text{joutuu 'pitåå' x}} ; x = \text{tehdå}$$

Muutosketju

Joutuu tehdå -rakenne osoittaa, ettå tulosijainfinitiivijÅrjestelmån morfologiset muutokset ovat johtaneet syntaktiseen muutokseen silloin, kun pÅåverbin tulo-

Infinitiivijärjestelmän muutoksia lasten kielessä

sijahakuisuus on hämärtnyt. Muutokset voitaisiin pelkistää seuraavanlaiseen ketjuun:

1) Fonologinen muutos

a, ä -loppuiset vokaaliyhtymät ovat monoftongiutuneet.

2) Fonologis-morfologinen analogia

y. 3. p. prees. $\frac{antaa}{antaa^x} = \frac{sanoo}{x}$; $x = sanoo^x$
 1. inf. lat.

3) Morfologinen muutos

Vanhat
ja
keski-ikäiset

Useampitavuisten yksivartaloisten verbien 1. infinitiivin tunnuksena on vartalon loppuvokaalin pidentymä (*anta-a^x*, *luke-e^x*, *sano-o^x*, *puhu-u^x*, *leikki-i^x*).

4) Kaksitulkitaiset infinitiivimuodot ovat lisääntyneet

a, ä -loppuisten yksivartaloisten verbien lisäksi myös *e, o, ö, u, y, i* -loppuisten verbien 1. inf. lat. ja tunnuksittoman inf. illat. ovat samanmuotoisia konsonanttien *h, n, m, l, r, j, v*, vokaalien ja tauon edellä.

5) Fonologis-morfologinen analogia

1. inf. lat. $\frac{pitää\ antaaj\ j-}{menee\ antaaj\ j-} = \frac{pitää\ antaak\ k-}{menee\ x\ k-}$; $x = antaak$
 tunn. inf. illat.

6) Morfologinen muutos

Nuoret

Tunnuksittoman infinitiivin illatiiviin liittyy sananloppuisen *k:n* sandhikaava: *menee antaa^x*.

7) Kaksitulkitaiset infinitiivimuodot ovat lisääntyneet

1. inf. lat. ja tunnuksittoman inf. illat. ovat samanmuotoisia myös konsonanttien *k, p, t, s* edellä eli kaikissa lauseasemissa.

8) Morfologis-semanttinen analogia

$\frac{pitää\ antaa^x}{joutuu\ 'pitää'\ antaa^x} = \frac{pitää\ tehdä^x}{joutuu\ 'pitää'\ x}$; $x = tehdä^x$

9) Syntaktinen muutos

Lapset

Verbin rektio on muuttunut: *joutua* + 1. inf. lat.

Muutosketju on siis edennyt fonologisesta muutoksesta morfologiseen muutokseen ja edelleen syntaktiseen muutokseen. Tässä ketjussa kaksitulkitaiset

infinitiivimuodot ovat lisääntyneet ja johtaneet erilaisten kielen suhdeverkon yleistysten kautta uusiin tulkintoihin, kielellisiin muutoksiin. Tämä muutosketju on voitu hahmotella eri ihmisten puheessa havaittavan vaihtelun avulla. Tässä tapauksessa puhujien ikä näyttää asettavan ketjun renkaita paikoilleen.

Uudet infinitiivimuodot voivat yleistyä Helsingin puhekielessä myös siksi, että puhujat arvostavat niitä. Muotojen sosiaalinen vaihtelu (kuviot 1, 2 ja 3) osoittaa, että kirjakielestä poikkeavat muodot ovat sitä yleisempiä, mitä nuorempia puhujat ovat. 1. infinitiivin lativiin muodot *sanoo*^s ja *vastaa*^s sekä tunnuksettoman infinitiivin illatiivi ovat levinneet alemman sosiaaliryhmän vanhojen murrepohjaisesta kielestä alemman ja ylemmän sosiaaliryhmän lasten ja nuorten kieleen. Tunnuksettoman infinitiivin *antaa*^s-muotoa käyttävät vain lapset ja nuoret, *joutuu tehdä* -rakenteita vain lapset. Koska lasten ja nuorten kielessä ei ole sosiaaliryhmien välisiä eroja, on ilmeistä, että uusia infinitiivimuotoja pidetään tavoiteltavina puhekielen piirteinä. Näin ne voivat levitä Helsingin puhekielessä. Korvakuulolta tuntuukin siltä, että varsinkin *joutuu tehdä* -rakenteet ovat yleisempiä nyt kuin tutkimusaineistoni keruun aikaan yhdeksän vuotta sitten.

LÄHTEET

- ANDERSEN, HENNING 1973: Abductive and deductive change. — Language 49, n:o 4. Helsingin puhekielen kokoelmat. Säilytteillä Helsingin yliopiston suomen kielen laitoksessa.
- ITKONEN, PIRJO 1972: Nurmijärven murteen verbintaivutusta. Lisensiaatintyö. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- KAUPPINEN, ANNELI 1977: Mikon kielioppia: havaintoja 3 vuoden 4 kuukauden ikäisen pojan kielestä ja sen kehittymisestä vuoden aikana. Lisensiaatintyö. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LABOV, WILLIAM 1978: Sociolinguistic patterns. Oxford.
- LEHTIMÄKI, PEKKA 1972: Eräitä Uudenmaan murteiden infinitiivijärjestelmän erikoisuuksia. — Virittäjä 76.
- Muoto-opin arkiston kokoelmat. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- PAUNONEN, HEIKKI 1980: Finskan i Helsingfors. — Helsingfors två språk. Rapport 1. Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. Serie B nr 4.
- RAPOLA, MARTTI 1966: Suomen kielen äännehistorian luennot. Helsinki.
- RÄISÄNEN, ALPO 1975: Havaintoja lastenkielestä. — Virittäjä 79.
- SAUKKONEN, PAULI 1965: Itämerensuomalaisten kielten tulosjainfinitiivirakenteiden historiaa I. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 137. Helsinki.
- 1966: Itämerensuomalaisten kielten tulosjainfinitiivirakenteiden historiaa II. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 140. Helsinki.
- SORSAKIVI, MERJA 1981: Muuttuva infinitiivijärjestelmä: helsinkiläislasten puhekielen tarkastelua. Pro gradu -työ. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

Changes in the infinitive system in the language of the younger generation in Helsinki

MERJA SORSAKIVI (Helsinki)

The Finnish infinitive system includes two infinitives, of different ages, which have originally had the same function: to express direction towards. These forms are the 1st infinitive lative (e.g. *pitää antaa* 'must give') and the 3rd infinitive illative (e.g. *menee antamaan* 'goes to give'). In the modern language the infinitives are in complementary distribution, so that the 1st infinitive lative occurs after verbs which are not normally followed by a (locative) adverbial in a case indicating direction towards, and the 3rd infinitive illative occurs after verbs which do take such adverbials. This syntactic distinction between these two sets of verbs is thus fairly stabilised.

In the language of younger generation, there occur verbs taking different constructions, however (e.g. *joutuu tehdä* 'has to do' instead of the standard *joutuu tekemään*). The corpus of the study comprised recordings of the speech of 20 Helsinki children aged 7–8, dating from 1973. The children represented two suburbs of the city, two social groups and both sexes. The

data were compared with recorded interviews with young, middle-aged and older residents of Helsinki.

The origin of the change in the children's language is described in terms of a series of changes based on the synchronic variation of the infinitive forms. The stages of this variation are reconstructed from the speech of Helsinki residents of different ages. In the series of changes, infinitive forms with two interpretations have led first to morphological changes via phonological-morphological analogies, and then to a syntactic change via morphological-semantic analogy. The syntactic change in the children's language is thus based on a logical sequence of analogical re-interpretations. The change does not break the complementary distribution of the two infinitives in question, but rather corrects this distribution. The meaning of verbs which have undergone this change is in fact itself changing from concrete to abstract: i.e. the conditions governing the »direction towards» case are becoming, or have already become, blurred.